

ALİŞVERİŞ ÂDÂBI ALDATMADAN DÜRÜSTÇE

عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيَّ يَقُولُ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ
عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا وَلَا صَخَّابًا
فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَصْفَحُ.

Ebû İshâk'ın işittiğine göre,

Ebû Abdullah el-Cedelî şunları anlatmıştır:

“Hz. Âişe’ye, Resûlullah’ın (sav) ahlâkını sordum. Şöyle dedi: ‘O, kötü sözlü ve çirkin ağızlı değildi. Çarşı pazarda bağırıp çağırılmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermezdi; bilakis bağışlar ve hoşgörürdü.’”

(T2016 Tirmizî, Birr, 69)

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
”الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ. وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا، فِيهِ
عَيْبٌ، إِلَّا بَيْنَهُ لَه.“

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ عَلَى صُبْرَةِ طَعَامٍ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا،
فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا. فَقَالَ: ”مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ؟“ قَالَ: أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ
يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: ”أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ، مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ
مِنِّي.“

عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي عَزْزَةَ فَقَالَ: أَتَانَا النَّبِيُّ ﷺ وَنَحْنُ فِي السُّوقِ فَقَالَ:
”إِنَّ هَذِهِ السُّوقَ يُخَالِطُهَا اللَّغْوُ وَالْكَذِبُ، فَشُوبُوهَا بِالصِّدْقَةِ.“

Ukbe b. Âmir'in işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Kusurunu açıkça söylemeden, bir
Müslüman'ın diğerine herhangi bir ayıplı malı satması helâl değildir."

(İM2246 İbn Mâce, Ticâret, 45)

Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (sav) (Medine pazarında dolaşırken)
bir buğday yığınının yanına geldi. Elini o yığının içine daldırınca
parmakları ıslandı. Satıcıya, 'Bu (ıslaklık) da nedir buğday sahibi?' diye
sordu. O da, 'Üzerine yağmur yağmıştı ey Allah'ın Resûlü!' dedi. Bunun
üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Öyleyse insanların görmeleri için
ıslak olan kısmı üste koyman gerekmez miydi? Aldatan benden değildir!'"

(M284 Müslim, İmân, 164)

Kays b. Ebû Garaze anlatıyor: "Hz. Peygamber (sav) biz çarşıda iken
yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: 'Bu çarşı işlerine boş söz ve yalan
karışabilir. Öyleyse alışverişinizi sadaka ile temizleyin.'"

(N3830 Nesâî, Eymân, 23; HM16235 İbn Hanbel, IV, 7)

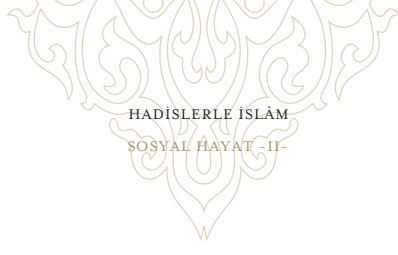

Resûlullah bir bayram günü ashâbından bazılarıyla birlikte bayramlaşmaya çıkmıştı. Ebû Kesîr'in evine vardıklarında, avluda kasapların toplandığını ve câhiliye günlerini yâd ettiklerini gördü. Allah Resûlü onlara, "Alım satım işlerinizi nasıl yaparsınız?" diye sordu. Onlar da, "Şöyle alır, şöyle satarız." diye ticarî usullerini anlattılar. Resûlullah onlara, "Dilediğiniz gibi alın satın fakat sakın kendi kendine ölmüş hayvanın etini, kesilen hayvanın etine karıştırmayın!" buyurdu ve sözüne şöyle devam etti: "Ey insanlar! Şu söyleyeceklerimi iyi belleyin: Karaborsacılık yapmayın. Müşteri kızdırtmak için fiyat artırmayın. Satış için pazara mal getiren yabancı tüccarın malını, pazara girip fiyatları öğrenmeden satın almayın. Şehirde oturan (piyasayı bilen) kişi, (piyasayı bilmeyen) köylü namına satış yapmasın. Hiç kimse kardeşinin pazarlığı bitmeden müşteriye yeni fiyat teklif etmesin!"¹

Allah Elçisi'nin tüccarlara bu sözlerle hitap ettiği söz konusu bayram günü, Müslümanların yol emniyeti içerisinde kervanlarını sevk edebildiği ve getirdikleri malları aldatılma ve haksızlığa uğrama kaygısı taşımadan Medine çarşılarında satabildikleri zamanlara tesadüf etmişti. Artık alışverişin herkes tarafından uyulması gereken kuralları, çarşı pazarın ihlâl edilemez bir nizamı vardı. Resûlullah her fırsatta bu yeni nizamı denetliyor, tüccarlara kuralları hatırlatıyordu. Oysaki bir araya gelip yâd ettikleri câhiliye günlerinde çarşı pazar denilince zihinlerinde canlanan fotoğraf ile şimdiki ne kadar farklıydı!

Belli bir döneme kadar Mekke'nin ticarî bağlantıları, mevsimlik panayırılara gelen tüccarla sınırlıydı. Bu ise şehri zenginleştirmek bir yana, bazı dönemlerde temel ihtiyaçları karşılamaya bile yetmiyordu. Mekke'deki kıtlık dönemlerinden birinde Hz. Muhammed'in dedelerinden ve şehrin ileri gelenlerinden olan Hâşim, Suriye'ye giderek Kayser ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Kureyş tüccarları Suriye pazarlarına serbestçe girecekler, o bölgenin ihtiyacı olan deri ve dokuma mamullerini ucuz fiyata piyasaya arz edeceklerdi. Anlaşma Suriye ile sınırlı kalmadı. Hâşim'in diğer kardeşleri İran, Irak, Yemen ve Habeşistan'la benzer anlaşmaları imzalayarak ticaret ağını genişlettiler. Yol üzerindeki kabilelerle de ayrı ayrı anlaşmalar yapıldı. Buna göre kabileler Kureyş kervanlarına konakla-

¹ MK19472 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, XXII, 382.

ma imkânı ve ücretsiz güvenlik sağlayacaklar, Kureyş de nakliye ücreti ve komisyon almadan onların mallarını pazarlayacaktı.² Taraflara fazladan külfet getirmeyen, karşılıklı çıkar esasına dayalı bu anlaşmalara “îlâf” adı verildi. İlk defa Mekkeli Hâşim’in ihdas ettiği îlâf, tarafların menfaatine uygun geldiğinden, Hâşim’in vefatından sonra da devam etti ve Mekke’ye hem Arap kabileleri hem de civar ülkeler nezdinde büyük bir itibar kazandı. O dönemde Habeşistan’ın Yemen’deki valisi Ebrehe, Mekke’nin böyle bir imtiyazla cazibe merkezi olmasını kendi çıkarlarına aykırı görerek Kâbe’yi yıkıp bu duruma son vermek isteyecek, ancak bu girişim büyük bir hezimetle sonuçlanınca³ Kureyş’in imtiyazı ve îlâfın işlevselliği bir kat daha artacaktı. Nitekim Yüce Allah Kâbe’nin hürmetine Kureyş’e verilen bu imtiyazı Kur’ân-ı Kerîm’de zikredecek ve onları nimetin sahibine ibadet etmeye davet edecekti.⁴

Câhiliye Araplarının ticaret yaptıkları çarşılarda, tüccarların ödeyecekleri vergi miktarı, çarşığı elinde bulunduran siyasî gücün elinde olduğundan kimi zaman keyfî bir şekilde uygulanır, mağduriyete yol açardı. İslâm dini tüccarın belini büken bu vergiyi kaldıracak, insanlardan zulümlerle vergi toplayanlar, Hz. Peygamber’in dilinde duası kabul olmayanlar⁵ ve cennete giremeyecek olanlar zümresinde anılacaktı.⁶

Arap tüccarları, civar ülkelerin pazarlarında olduğu gibi yarımadanın dört bir tarafına dağılan mevsimlik panayırarda da etkindiler. Bu panayır bir yıl boyunca, Suriye sınırındaki Dümetü’l-Cendel’den Bahreyn’e, oradan da sırasıyla, Uman, Yemen, Mekke ve Hayber’e giden bir hattı takip ederek birbirinin peşi sıra on iki yerde kurulurdu. Her panayırın süresi beş gün ile bir ay arasında değişirdi. Bunlardan bir kısmı küçük bölgesel pazarlar iken, Muşakkar, Debâ, Ukâz gibi bazıları uluslar arası pazarlar idi.

Mevsimlik panayır arasında Ukâz’ın özel bir yeri vardı. Ukâz, haram aylar denilen kan dökmenin yasak olduğu zaman diliminde Mekke yakınlarında kurulurdu. Her yıl hacca gelen insanlar güvenlik endişesi olmadan ticaretlerini yapar, panayır belirli bir şahsın himayesinde olmadığı için vergi ödemek zorunda da kalmazlardı. Ukâz, Arap Yarımadası’nın dört bir tarafından gelen kabileleri buluştururdu.⁷ Her kabile burada kendi şan ve şerefine göre yer alır, hatta bazı kabileler sahip oldukları yetkiyle mahkeme kurar ve yarımadanın dört bir yanından gelen davalara bakarlardı.⁸

Ukâz, dinî açıdan da önemliydi: Putperest Araplar burayı mukaddes belde kabul eder, hac günlerinin hemen öncesinde kurulan bu panayır-

² MDS42 İbn Habîb, *Munammak*, 42-45.

³ Fil, 105/1-5; İT8/483 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 483.

⁴ Kureyş, 106/1-3.

⁵ HM16390 İbn Hanbel, IV, 22.

⁶ DM1699 Dârimî, *Zekât*, 28.

⁷ RHS267 İbn Habîb, *Muhabber*, 267.

⁸ KS1/468 Kalkaşendî, *Subhu’l-a’sâ*, I, 468.

da diktikleri putlara kurbanlar adardı. Bütün bu özellikleriyle cazibe merkezi hâline gelen Ukâz, önemli tarihî olaylara da sahne olmuştu. Kus b. Sâide, Son Peygamber'in gelişini müjdeleyen hutbesini burada irad etmiş,⁹ Hz. Peygamber risâletinin ilk yıllarında ilâhî vahyi Arap kabilelerine burada duyurmuştu.¹⁰

Sadece Ukâz değil, Arabistan'da kurulan hemen her panayır yarımadaının sosyo-kültürel aynası hüviyetindeydi. Kâhininden falcısına, hekiminden cambazına her tür ilgi ve ihtiyaca cevap veren meslek grupları hünerlerini panayırlarda arz ederek geniş kesimlere açılma fırsatı bulurlardı. Panayırlar aynı zamanda içkili eğlencelerden¹¹ şiir meclislerine¹² kadar her zevke ve seviyeye hitap eden sosyo-kültürel faaliyetin tertip edildiği ortamlardı.

Bütün bu özellikleri ile câhiliye çarşı ve panayırları siyasî birlikten mahrum Arap Yarımadası'nı bir araya getiren ve onun dış dünya ile bağlantısını sağlayan en önemli organizasyon idi. Bununla birlikte çarşı pazarın işleyişinde kural birliği yoktu. Her çarşı veya panayırı düzenleyen kabile alım satımda kendi örfünü uyguluyordu. Bazı çarşılarda alıcının tezgâhtaki mala dokunması, bazılarında ise taş atması, alışverişin tamamlanması için yeterli sayılıyordu ki Allah Resûlü daha sonra bu çeşit alım satımları yasaklamıştı.¹³ Zira alıcı ve satıcının malın cinsini, miktarını, fiyatını belirlemeksizin gerçekleştirdiği bu ve benzeri muameleler şans oyunlarına benzediğinden, alım satımda belirsizlikler ve buna bağlı olarak anlaşmazlıklar ortaya çıkıyordu. Tarım ürünlerinin henüz olgunlaşmadan ve ölçülüp tartılmadan alınıp satıldığı,¹⁴ sahte pazarlıklarla malın fiyatının haddinden fazla artırıldığı da vaki idi.

İşte bu belirsizlik ortamı, çarşı pazar denilince o dönemin insanına çığırkanlık ve hilekârlıkla halkın kandırıldığı yerleri çağırıştırıyor, bu mekânlar kimseye emniyet telkin etmiyordu. Câhiliye insanına göre çarşı pazar, "işini bilen", hileyi ve fesadı hoş gören kimselerin yuvasıydı; kendini Allah'a ve hayra adayan kimselerin burada işi yoktu. Kendisine Resûlullah'ın ahlâkı sorulduğunda Hz. Âişe, "O, kötü sözlü ve çirkin ağızlı değildi. Çarşı pazarda bağırıp çağırılmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermezdi; bilakis bağışlar ve hoşgörürdü."¹⁵ cevabını vermişti. Bu cevap o dönemdeki çarşı pazarların olumsuz yönünü göstermekteydi. Resûlullah, "Allah'a en sevimsiz gelen yerler çarşılardır."¹⁶ buyururken, zihinlerdeki bu olumsuz çağrışımlara atıfta bulunarak çarşılardaki karmaşa ve aldatma ortamını kınıyordu. Ashâbına mescit düzenini ve âdabını öğretirken, "Sa-

⁹ MK12561 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII, 69.

¹⁰ HM14708 İbn Hanbel, III, 340; BS17023 Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 229.

¹¹ BN3/102 İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 102.

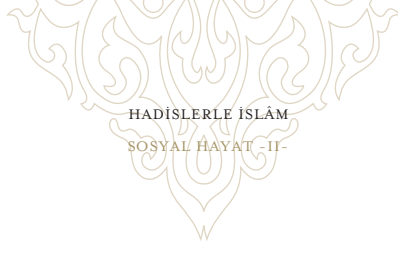
¹² EĞ9/133 İsfehânî, *Eğâni*, IX, 133.

¹³ M3805 Müslim, *Büyü*, 2; N4521 Nesâî, *Büyü*, 26.

¹⁴ M3912 Müslim, *Büyü*, 84.

¹⁵ T2016 Tirmizî, *Birr*, 69.

¹⁶ M1528 Müslim, *Mesâcid*, 288.

*kın çarşı karmaşasına düşmeyin!*¹⁷ diyerek çarşıdaki karmaşadan sakınılması gerektiğini hatırlatmış, bundan uzak durmak için de çarşı pazara girildiğinde şöyle dua edilmesini salık vermişti: “*Lâ ilâhe illâllâhü vahdehü lâ şerike leh. Lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamdü yuhyî ve yümît. Ve hüve hayyün lâ yemût. Biyedihi’l-hayr. Ve hüve alâ külli şey’in kadîr (Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O tektir. O’nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O’nundur. Hamd O’na mahsustur. O diriltir ve öldürür. O ise hep diridir, ölmez. Her hayır O’nun elindedir. O her şeye kadirdir).*”¹⁸

Yüce Peygamber, ashâbını çarşıların şerrinden sakındırırken, çarşıdan uzaklaşmadı. Bilakis orada yer almayı, hatta orayı ticaretin olağan seyrinde akıp gittiği ortamlara dönüştürmeyi hedefledi. İlk yıllarda piyasanın keşmekeşine müdahale etme imkânı olmamakla beraber, ilk indirilen âyetlerde ölçüde, tartıda hile yapanlar, kınanan ve cehennemle tehdit edilen zümrelerin başında yer aldı.¹⁹ Henüz alışverişiyle ilgili helâller ve haramlar belirlenmediği hâlde, peygamberliğin beşinci yahut altıncı yıllarında nâzil olan, “*İnsanlara malları artsın diye verdiğiniz faizler, Allah katında artmaz.*”²⁰ âyetiyle tefecilik ve faizciliğin kimsenin hayrına olmadığı hatırlatıldı. “*Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletli tartın, teraziyi eksik tutmayın.*”²¹ “*Ölçüyü tam yapın, eksik verenlerden olmayın ve doğru terazi ile tartın.*”²² uyarılarıyla da çarşı pazardaki alışverişin temel ilkeleri ortaya konuldu. Ayrıca bu uyarılar, İslâm’ın gelişiyle birlikte câhiliyede ticaretin merkezi olan büyük çarşı pazar ve panayırlarda ticaretin günah olduğu düşüncesine kapılarak buralarda ticaret yapmaktan çekinen Müslümanlara²³ bu mekânların helâl rızkın kazanılabileceği ortamlar olabileceğini de göstermekteydi.

Medine’ye hicret ile birlikte ekonomi ve onun kalbi olan çarşılar, Müslümanlar için daha büyük bir önem kazandı. Zira Müslümanların hem ticareti dürüstçe ve hakkaniyete uygun şekilde yürütebilmeleri hem de yeni yurtlarında itibarlı ve güçlü olabilmeleri, güçlü bir ekonomiye sahip olmalarına bağlıydı. Nitekim Resûlullah, Medine’yi teşrif edişini takip eden ilk günlerde Mekke’deki ticarî tecrübelerini getirdiği dinin esaslarına uygun olarak kullanmak suretiyle bunun altyapısını hazırlamaya koyuldu. Ashâbı ile birlikte Medine çarşılarını dolaşarak Yahudilerin etkin olduğu Benî Kaynukâ ve Nebit çarşılarını gezdi. Her iki çarşı için de Müslümanlara, “*Burası sizin pazarınız olmaya uygun değildir.*” buyurdu ve yeni bir çarşı alanı tahsis etmek için şehrin farklı bölgelerini gezdi. Elverişli bir alanı yeni çarşı

¹⁷ M974 Müslim, Salât, 123; T228 Tirmizî, Salât, 54.

¹⁸ T3428 Tirmizî, Deavât, 36; DM2720 Dârimî, İsti’zân, 57.

¹⁹ Mutaffifin, 83/1-6.

²⁰ Rûm, 30/39.

²¹ Rahmân, 55/8-9.

²² Şuarâ, 26/181-182.

²³ B2050 Buhârî, Büyü’, 1.

yeri olarak belirledi ve ilk kuralı koydu: “*Burası sizin çarşınızdır. Bu çarşı kapatılmayıp daima işler hâlde kalsın, burada kimseden vergi alınmasın!*”²⁴

Hz. Peygamber’in vergisiz ve tekelsiz yeni bir çarşı kurması, Arap Yarımadası’nda yeni bir ticaret merkezi oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Medine’de yeni bir çarşının kurulması, belirsizliğe, haksız kazanca ve mağduriyetlere yol açan muamelelerin yasaklandığı, ticaret yapmak isteyen herkesin kendine yer bulabildiği, tekellerin oluşmasına izin verilmediği, vergi yükünün hafifletilerek tüccarın teşvik edildiği, hakkaniyet esasına dayalı bir piyasanın temellerini inşa etmek demektir. Böylelikle piyasanın kuralları Müslümanlar tarafından belirleniyor, stratejik üstünlük putperest Araplar ve Yahudilerin elinden Müslümanlara doğru kayıyordu.

Yüce Peygamber, “*Alışverişte bulunanlar birbirlerinden ayrılmadıkları sürece kararlarını değiştirme hakkına sahiptirler. Eğer doğruyu söyler ve (malın ayıbını) açıkça dile getirirlerse, alışverişleri bereketlenir. Ama kusurları gizler ve yalan söylerlerse alım satımlarının bereketi yok olur gider.*”²⁵ buyurarak temellerini attığı çarşıda alışverişin kurallarını ve sınırlarını belirledi. Ayrıca, “*Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir. Kusurunu açıkça söylemeden, bir Müslüman’ın diğerine herhangi bir ayıplı malı satması helâl değildir.*”²⁶ diyerek inananları uyardı. Câhiliye piyasasında yaygın olan ve belirsizlik sebebiyle mağduriyete ve haksız kazanca yol açan alışveriş türlerini yasakladı.²⁷

Haksız kazancın engellenmesi için Medine çarşısına getirilen en önemli kural, faiz yasağı idi. Hicrî dördüncü yılda, “*Ey iman edenler, kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin!*”²⁸ âyeti ile alışverişte faizli muameleler yasaklanarak emek veya mal karşılığı olmayan kazanç kapısı kapandı. Hz. Muhammed, bir devlet başkanı olarak da bu yasağın uygulanmasını kararlılıkla takip etti. Fethedilen yeni beldelere de bu yasağı bildirdi ve devlet kontrolü ile gayri müslimler dâhil herkesin faiz yasağına uyması sağlandı.²⁹

Haksız kazancın yoluna set çekmek için başvurulmuş tedbir, faiz yasağından ibaret değildi. Hz. Peygamber, elindeki malı stoklayarak piyasaya çıkarmayan ve mala olan ihtiyaç arttığında onu piyasaya arz ederek kazancını artırmayı hedefleyen karaborsa zihniyetini engelledi. “*Malını satışa arz eden kimse rızıklandırılır, karaborsacı ise lanetlenir.*”³⁰ buyurarak bu iki sınıfın dünya ve âhiretteki durumunun bir olamayacağını bildirdi. Zira tüccar uzak yerlerden tehlikeleri göze alarak mal ve hizmeti tüketicinin ayağına getirirken, karaborsacı hiçbir riske girmeden, insanların ihtiyaçlarını sömürerek kazanç sağlıyordu. Çarşıda spekülasyon yaparak haksız kazanç sağlayan tekellerin

²⁴ İM2233 İbn Mâce, Ticâret, 40.

²⁵ B2079 Buhârî, Büyü’, 19; M3858 Müslim, Büyü’, 47.

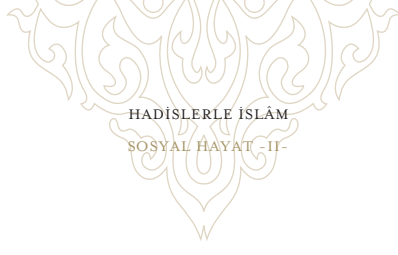
²⁶ İM2246 İbn Mâce, Ticâret, 45.

²⁷ N4521 Nesâî, Büyü’, 26; EM1175 Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, 401.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/130.

²⁹ VSS176 Hamidullah, *el-Vesâiku’s-siyâsiyye*, no: 94, s. 176.

³⁰ İM2153 İbn Mâce, Ticâret, 6; DM2572 Dârimî, Büyü’, 12.

oluşmaması için, şehirli tüccarların ticaret kervanlarını çarşıya varmadan yolda karşılayarak mallarını ucuza kapatması³¹ ve çarşı fiyatlarını bilmeyen köylü adına satış yapması³² da yasaklandı. Çarşıya getirilen kurallardan biri de tüccarın henüz eline geçmeyen, akıbeti belirsiz malı bir başkasına satması yasağıydı.³³ Zira böyle bir uygulama, gerek malın miktarı, gerekse kalitesi konusunda belirsizlik taşımakta, ayrıca risk almayan ve emek sarf etmeyen araçların piyasada fiyatları artırmasına sebep oluyordu.

Hz. Peygamber, spekülasyona, belirsizliğe ve taraflar arasında anlaşmazlığa yol açacak her tür muameleye mâni olduğu ve fiilî tedbir aldığı hâlde, “*Fiyatları belirleyen Allah’tır.*”³⁴ buyurarak fiyat konusunda sınırlama getirmeye karşı çıkmıştı. Zira fiyatların sınırlanması, şehir dışından Medine çarşısına mal getirerek satan tüccarların, kendilerine yeni pazarlar aramasına sebep olacak, dolayısıyla Müslüman şehir halkının sıkıntı yaşamaması ve karaborsacılığa yenik düşmesi gibi bir sonuç oluşturabilecekti. Savaş şartlarının etkisini gösterdiği Medine çarşısını bir kez daha altüst edebilecek bir uygulama olacağı gerekçesiyle Hz. Peygamber’in kaçındığı fiyat sınırlaması, sonraki yüzyıllarda İslâm toplumlarında ortaya çıkan yeni şartlar doğrultusunda yeniden gündeme getirilecek, bu sefer fiyatların aşırı derecede yükseltilmesini engelleyecek şekilde narh konulmasına izin verilecekti. İslâm âlimleri bu uygulamanın cevazına hükmederken, doğuracağı neticeler açısından Hz. Peygamber’in ortaya koyduğu maksatlara uygun oluşuna vurgu yapacaklardı.

Hz. Muhammed, çarşı pazarın işleyişi ile ilgili kuralları bir peygamber olarak koyduğu gibi, bir devlet başkanı olarak uyguladı ve denetledi. Alışverişlerin ölçü ve tartı ile yapılmasının berekete vesile olacağını belirttiği gibi,³⁵ “*Ölçek Medinelilerin ölçeği, tartı da Mekkelilerin tartısıdır.*” buyurarak o gün için farklı ölçek ve tartılar arasında birliğin teminini sağlayacak bir standart belirledi.³⁶ Çarşıları bizzat dolaşarak denetleyen Peygamber Efendimiz, elini daldırdığı bir buğday yığınının üstü kuru olduğu hâlde alt kısımlarının nemli olduğunu fark edince mal sahibini uyarılmış ve şu prensibi dile getirmişti: “*Aldatan benden değildir!*”³⁷

Resûlullah, fethedilen bölgelere tayin edilen valilere gönderdiği talimatnamelerle çarşı pazarda uygulanması gereken kuralları bildirdi ve oraların denetlenmesini emretti. Çarşıların denetimi için daimî görevliler de tayin etti ki bunlar arasından üçü erkek ikisi kadın beş kişinin ismi bize kadar ulaşabilmiştir. Bu hanımlardan Semra bnt. Nüheyk el-Esediyye’nin

³¹ M3822 Müslim, Büyü’, 16.

³² M3824 Müslim, Büyü’, 18.

³³ B2126 Buhârî, Büyü’, 51.

³⁴ T1314 Tirmizî, Büyü’, 73;
D3450 Ebû Dâvûd, Büyü’
(İcâre), 49.

³⁵ B2128 Buhârî, Büyü’, 52.

³⁶ D3340 Ebû Dâvûd, Büyü’,
8; N2521 Nesâî, Zekât, 44.

³⁷ M284 Müslim, İmân, 164.

kurallara aykırı davrananları bizzat cezalandırma yetkisine sahip olduğu bilinmektedir.³⁸ O dönemde hanımların çarşıda hem alıcı hem de satıcı olarak faaliyet gösterdikleri dikkate alındığında³⁹ hanımların çarşı denetiminde görevlendirilmiş olması, Hz. Muhammed'in hanımların çarşıda yer almasını tasvip ettiği anlamına da gelmekte ayrıca Allah Resülünün oluşturduğu Medine çarşılarında ahlâk ve güvenin hâkim olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in titizlikle uyguladığı çarşı pazar denetimleri kendisinden sonra da İslâm beldelerinde uygulanacak, hisbe teşkilatı adı altında sistemleşecekti.

Medine çarşısında çarşının işleyişi ile ilgili düzenleme ve denetimler yapıldığı gibi, fizikî altyapısı ve çevre düzenlemesi ile ilgili tedbirler de alındı. Her esnaf grubuna mesleklerine göre çarşıda yer tahsis edildi. Bu düzenlemede pazar intizamı kadar sağlık ve temizlik şartları da gözetilmiş olmalıdır. Allah Resülü, çarşıda dolaşanların, sadaklarındaki okların uçlarını tutup kimseye zarar vermemelerini emrederek⁴⁰ çarşı içinde güvenlik tedbirleri aldı. Yeni kurulan mahallelerde sokakların yedi zirâ' genişliğinde olmasını emretti ki⁴¹ bu ölçü, yüklenmiş iki devenin karşılıklı geldiklerinde birbirine değmeden geçebilecekleri genişlik idi.

Çarşı ve pazarların işleyişi ile ilgili bu ayrıntılı düzenleme ve denetlemeler, yeni bir hayat tarzının inşası demektir. Resûlullah'ın tanzim ettiği çarşılar artık kaos ve spekülasyonun hükmettiği değil, hayatın normal akışının "gizli el" müdahalesinden uzak cereyan ettiği ve hanımlardan çocuklara kadar toplumun her kesiminden insanın hiçbir endişe duymaksızın istifade edebildiği güvenli mekânlardı. Bununla birlikte insanoglunun yaptığı her işte bir kusurun olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Peygamber, "Bu çarşı işlerine boş söz ve yalan karışabilir. Öyleyse alışverişinizi sadaka ile temizleyin."⁴² buyurarak tüccarları sadaka vermeye teşvik etti. Nitekim bilgisizce ve keyfi usullerle yapılan ticaretin, çarşı ve pazarların yeniden câhiliye karmaşasına dönüşmesinden duyulan endişe, Hz. Ömer'e, "Bizim çarşımızda sadece (alışveriş konusundaki) hükümlerin inceliklerini bilenler satış yapsın!"⁴³ sözünü söyletmiş olmalıdır.

Her peygamber insanlara dünya hayatını doğru yaşayarak âhireti kazanmayı öğretmekle görevlendirilmişti. İnsanlığın İslâm'la tanıştığı ilk yıllarda Ukâz gibi panayırlar, Hz. Peygamber'in uzak beldelere sesini duyurabildiği ortamlardı. Buralarda insanları Allah'ın dinine davet eden Allah Resülünün kendisi de çarşı pazarlarda alışveriş yapmış ve elinin emeği ile

³⁸ İBS914 İbn Abdülber, *İstîâb*, s. 914.

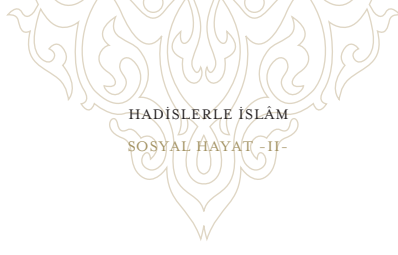
³⁹ İM2204 İbn Mâce, Ticâret, 29.

⁴⁰ M6665 Müslim, Birr, 124.

⁴¹ B2473 Buhârî, Mezâlim, 29.

⁴² N3830 Nesâî, Eymân, 23; HM16235 İbn Hanbel, IV, 7.

⁴³ T487 Tirmizî, Vitr, 21.

geçinmiş, ashâbına da aynı şeyi öğretmişti. Bununla birlikte, henüz peygamber olmadan Tevrat'ta, "Çarşıda pazarda çığırktan değildir."⁴⁴ vasfıyla övülen âhir zaman Peygamberi, çarşının keşmekeşine karışması⁴⁵ ve gönlünü, kazanma hırsına kaptırıp da çarşı çığırktanına dönüşmesi tehlikesine karşı sakındırdı. Resûlullah'ın bu ikazı ümmeti tarafından da doğru anlaşılmalı olsa gerek ki kendisinden sonra gelen nesiller, "Allah'a en sevimsiz gelen yerler çarşılardır."⁴⁶ hadisini çarşı pazardan uzak durmaya sebep kıldılar. "El kârda, gönül Yâr'da." prensibini düstur edinerek, Allah Resûlü'nün koyduğu kurallar çerçevesinde çarşı pazarı, helâl rızık ve nimet kapısı olarak benimsediler.

⁴⁴ B2125 Buhârî, Büyû', 50.

⁴⁵ T228 Tirmizi, Salât, 54.

⁴⁶ M1528 Müslim, Mesâcid, 288.